

V orisu manjšinske problematike je v knjigi orisan pomen društvenega življenja dunajskih Čehov. Avtorica je tudi ugotovila, da je delovala konec devetdesetih let več sto čeških organizacij in društev, katerih obstoja niso zajele niti pristojne oblasti, niti nemškonacionalna »obrambna društva«, niti Čehi sami. Zanimiva je nadrobnost, da je središčna Slovanska beseda (ustanovljena l. 1848) po ustanovitvi izdala tisoče letakov v češkem, slovaškem, poljskem, ruskem, srbohrvaškem, slovenskem in nemškem jeziku. Član društva je bil kasneje tudi Matija Murko. Dalje izvemo, da so bili med udeleženci prvega vseslovanskega sokolskega zleta (kongresa) leta 1882 tudi dunajski Čehi, Američani, Slovenci in Hrvati. — Poleg opozorila na kulturna društva se Gletterjeva dotika delovanja kulturnih organizacij dunajskih Čehov ter deleža češke skupnosti v dunajskem delavskem gibanju. Ugotavlja, da je bilo češko delavstvo kot številčno najmočnejši sloj, vključeno v socialnodemokratsko stranko, od preloma stoletja pa se je tej stranki priključila še narodnosocialna stranka. O meščanskem taboru avtorica pravi, da je ta igral v socialni strukturi češke skupnosti le vzporedno vlogo. Ob delavskem gibanju se dotika tudi narodnostnega vprašanja v tem gibanju. — Poseben razdelek je namenjen prikazu dunajskega češkega kapitala.

Tako kot drugod je tudi na Dunaju igralo posebno vlogo nemško šolsko vprašanje, saj so mestne oblasti preprečevale ustanavljanje češkega šolstva, tudi privatnega. Zanimiva so tudi opozorila, da so pristojne oblasti onemogočile celo utrakvistično šolo, ki bi omogočala češkemu šolarju prehod na nemški jezik. Torej nasproten postopek kot na Koroškem. Pretres dokumentacije je dalje pokazal, da so se pojavili poudarjeni javni protičeški nastopi na Dunaju šele z Luegerjevo dobo, v njihovem ozadju pa so bila prizadevanja po ohranitvi nemškega značaja mesta. Pripadnike češke skupnosti niso pričeli sedaj le ovirati, ampak tudi odpuščati iz mestnih služb in ustanov; posamezniki pa so celo morali dati izjavo, da so Nemci. Slednje je veljalo tudi za dosego meščanskih pravic. Po uveljavitvi novega mestnega statuta l. 1900 je moral prizadeti celo zagotoviti, da hoče »z vsemi močmi nemški značaj mesta«, kar bi z drugimi besedami pomenilo odreko češki narodnosti v korist nemštva. Nov impulz nemško-češkim nasprotjem pa je pomenil čas neposredno pred prvo svetovno vojno, ko je v letih 1912/13, prišlo do solidarnostnih demonstracij dunajskih Nemcev v korist nemških manjšin v drugih kronovinah.

Tone Zorn

Dragoslav Janković, Srbija i jugoslovensko pitanje 1914—1915 godine, Beograd, 1973, 574 str.

Ze na prvi pogled se nova knjiga prof. Jankovića odlikuje po znanstveni metodološki opremi, pripravljeni s skrbnostjo, tako značilni za njenega avtorja. Začenja s seznamom kratic, ki je hkrati pregled najpomembnejših nahajališč virov in najbolj rabljene literature, nadaljuje s predgovorom, ki je strnjen kritični prikaz dosedanjega zgodovinskega pisanja o temi knjige; po štirih (z uvodom skupaj dejansko petih) poglavjih same monografije pa najdemo v knjigi še sintetične sklepe (prevedene tudi v francoščino), francoski povzetek celote in končno še seznam oseb. Takšna oprema ni v pomoč samo zgodovinarjem, ampak tudi širšemu krogu zainteresiranih bralcev — prepričani smo, da bodo številni — da bodo lažje videli, kako temeljno in pomembno je delo, ki ga je opravil prof. Janković.

Avtorja je k tej zahtevni in obsežni zgodovinski raziskavi kot prvi razlog nagnilo prepričanje, da »vloga Srbije v stvari jugoslovanskega zedinjenja v letih 1914—1915 še ni zadosti in vsestransko raziskana, proučena, in da še ni, deloma prav zaradi tega, dobila svoje prave, kar pomeni objektivne znanstvene osvetlitve, ampak je (v dosednji literaturi) bodisi precenjevana, v določenem smislu idealizirana, ali podcenjevana« (str. 16). Medtem ko navaja kot začetnika idealiziranja M. Djordjevića in Ćorovića, ugotavlja pod-

cenjevanje pri M. Paulovi in več njenih naslednikih. Poskusil je zato dati novo »verzijo« tega procesa. Drugi razlog za avtorja pa je, da hoče uveljaviti zgodovinarski, znanstveni pristop, ki ga označuje hotenje po nepristranosti in objektivnosti. To hoče doseči »s prizadevanjem, da ničesar ne olepšuje ali hvali niti ne očrnjuje ali zmerja — saj to ni in ne sme biti stvar zgodovinarja — marveč da poskuša kar najbolj objektivno in nepristransko ugotoviti dejanski stan in razmere tistega časa in pa vsestransko, kolikor ve in zna, pojasniti njihove družbene in druge korenine in vzroke« (16).

Takoj zapišemo, da se je avtorju namen, biti objektivni in nepristranski, nedvomno posrečil, čeprav to ne pomeni, da bi bil brez socialnega in nacionalnega izhodišča. Način njegovega obravnavanja omogoča stvarno in plodno diskusijo tudi o trditvah, ki bi utegnile naleteti na pomisleke ali nasprotovanja. V smeri odkrivanja in pojasnjevanja vzrokov političnih stališč v tedanji Srbiji glede nacionalnega oz. jugoslovanskega vprašanja bi se pa dalo še kaj storiti. Zeleli bi si kakega prikaza in analize elementov in karakterja srbskega nacionalnega vprašanja l. 1914 v njegovi celoti in v vsem njegovem obsegu (številčnem, teritorialnem, političnem in še katerem). S tem bi bil podan izhodiščni in bistven element za pojasnitev razmerja med srbskim nacionalnim vprašanjem in pa med jugoslovanskim vprašanjem, ki ga razumemo kot vprašanje političnega izraza in politične realizacije skupnih in konvergentnih potez in faktorjev v nacionalnih gibanjih vsakega jugoslovanskih narodov posebej in vseh skupaj. Po našem prepričanju bi se šele s pojasnitvijo tega razmerja dokončno izognili nevarnosti metodološko zgrešenega pomešanja srbskega nacionalnega vprašanja z jugoslovanskim vprašanjem. (Takšno pomešanje ali celo identifikacija je pač poglobitveni metodološki vir zmot v pisanju kakega M. Djordjevića ali Corovića, ki jih prof. Janković zavrača.) Seveda je ta pripomba le želja in ne kritika knjige, ki je v podrobnostih zelo informativna tudi glede vzrokov.

Pri delu za to knjigo se je avtor lahko oprl na svojo razpravo »Niška deklaracija (nastajanje programa jugoslovenskega ujedinjenja u Srbiji 1914)«, Istorija XX. veka, 1969, knj. X, str. 8—111. Sami o tem pravi: »Kot rezultat nadaljnjih in širših raziskovanj je nastala ta knjiga, ki v temelju obsega, dopolnjeno in predelano isto tematiko o jugoslovanskem vprašanju na začetku prve svetovne vojne, razširjeno (nadaljevano) z dogajanjem in razmerami v Srbiji in v jugoslovanskih deželah Avstro-Ogrske (in tudi v mednarodnih odnosih) še v teku leta 1915, do zloma Srbije jeseni 1915« (14). Skromnost je avtorju narekovala, da ni poudaril, da je to »dopolnjevanje in predelovanje« prerastlo v novo kvaliteto, kar ni očitno samo ob petkrat povečanem obsegu, ampak zlasti ob širini in samozavestnosti tez, ki jih najdemo v sklepih knjige. Začnimo s kratkim povzetkom nekaterih najpomembnejših ali najzanimivejših.

Lastna raziskava je avtorja utrdila v prepričanju, da je pravilna teza, ki pravi, da je jugoslovansko vprašanje bilo eden od poglobitvinih vzrokov avstro-ogrškega konflikta s Srbijo. S to vojno je Avstro-Ogrska hotela doseči obračun ne samo s Srbijo, marveč z jugoslovanskim gibanjem na sploh. Zelo pomemben dokaz sta obseg in značaj preganjanja prebivalstva v jugoslovanskih deželah. Pri tem avtor posebej opozarja na Slovenijo in, kar je še pomembnejše, ugotavlja, da je tudi glede Slovencev, podobno kot glede Srbov, to preganjanje imelo »značaj množičnega terorja s ciljem uničenja srbskega in slovenskega naroda kot naroda« (516). Avstroogrsko-srbska vojna je imela tudi značaj bratormorne vojne (avtor ne opaža specifičnosti Slovencev, katerih enote na srečo niso bile vključene v operacije proti Srbiji), kar je sicer pomenilo nevarnost za jugoslovansko misel v Srbiji, a je hkrati tudi poudarilo nujnost rešitve jugoslovanskega vprašanja. Najpomembnejši zunanji dejavnik, ki je deloval zblizujoče na Srbijo, na Hrvate in Slovence, je bila Italija, okoliščine njenega vstopa v vojno (londonski pakt) oz. jadransko vprašanje. Italija s svojo politiko je Hrvate, zlasti njihove predstavnike v emigraciji »porivala... v naročje Srbije« (518). Bolj točna kot običajna trditev, da so antantne države bile odločno proti razbitju Avstro-Ogrske, je ugotovitev, da v prvih letih vojne te države, razen Italije, v tem vprašanju niso imele odločnega niti jasno